

ÇOBANOĞLU MELİK EŞREF VE FARS BÖLGESİ'NDEKİ FAALİYETLERİ

Türker UYGUR*

Öz

Birçok boydan meydana gelen Suldus kabilesi XIII. yüzyılın başlarına kadar dağınık hâlde yaşamaktaydı. Büyük Moğol Hanlığının kurulmasına büyük katkı sağlayan kabile, Mengü Han zamanında İran topraklarının fethinin tamamlanması ve burada İlhanlı Devleti'nin kurulmasında da büyük pay sahibi olmuştur. Sulduslar, İlhanlı Devleti'nin kurucusu Hülagü Han zamanından itibaren gerek askerî gerekse idarî alanlarda büyük bir sadakatle hizmet etmişler; Gazan Han dönemiyle birlikte devlet içerisinde ön plana çıkmaya başlayan liderleri Emir Çoban'a ithafen Çobanoğulları olarak anılmaya başlanmışlardır. Emir Çoban, Ebu Said Bahadır Han dönemiyle birlikte devlet içerisindeki en etkili bürokrat hâline gelmiş, onun bu nüfuzu devlet içerisinde kendisine ve ailesine karşı muhalif bir grubun oluşmasına neden olmuştur. Emir Çoban ve bazı aile fertleri bu muhalif grubun etkisiyle idam edilince, ailenin geri kalanı hayatta kalma mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Bu mücadeleyi verenlerden biri de Emir Çoban'ın torunları Timurtaş b. Şeyh Hasan ve kardeşi Melik Eşref olmuştur. Şeyh Hasan'a kıyasla idarî ve askerî manada yetersiz ve zayıf karakterli bir kişi olarak tanımlanan Melik Eşref, ailesinden ve ülkesinden çok kendi menfaatleri doğrultusunda hareket eden biri olmuştur. Hastalık derecesine varacak kadar düşkün olduğu zenginlik hırsı, onun bütün eylemlerinin de belirleyici unsuru olmuştur. Melik Eşref, menfaatleri uğruna kendi aile fertleri ile hatta ailenin başına geçen ağabeyi Şeyh Hasan ile dahi karşı karşıya gelmekten çekinmemiştir. Şeyh Hasan'ın emriyle fethedilen Fars Bölgesi'nin zenginliği Melik Eşref'in dikkatini çekmiş, ağabeyinin izin vermemesine rağmen bölge idaresini kendi eline almak istemiştir. Çobanoğlu ailesinin liderliğini eline aldığı dönemde de Fars Bölgesi üzerindeki ideallerini gerçekleştirmek için mücadeleye devam etmiştir. Bu çalışmada Melik Eşref'in hayatı ve kişiliği üzerinden değerlendirmeler yapılarak Fars Bölgesi üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesi sırasında gelişen olaylar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Moğol, İlhanlı, Çobanoğulları, Melik Eşref, Fars, Şiraz.

Chubanid Malik Ashraf and His Activities in the Persian Region

Abstract

Consisting of many clans, the Suldus tribe lived scattered until the beginning of the XIII. century. Providing great contribution in the foundation of the Great Mongol Khanate, the tribe had a major share in the completion of conquest of Iranian lands and in the establishment of Ilkhanid state during the reign of Mengü Khan. The Suldus served with great loyalty both in military and administrative fields since the reign of Hulagu Khan, the founder of the Ilkhanid state, and began to be called as the Chubanid after their leader Amir Chuban who became distinguished with the reign of Ghazan Khan. Amir Chuban became the most influential bureaucrat in the state with reign of Abu Said Bahadır Khan and his dominance caused formation of an opposition group within the state against him and his family. When Amir Chuban and some of his family members were executed under influence of this opposition group, rest of the family had to struggle to survive. Among those were Amir Chuban's grandsons Timurtash b. Sheik Hasan and his brother Malik Ashraf. Malik Ashraf, described as an inadequate and weak character in administrative and military terms compared to Sheik Hasan, was a person who acted in line with his own interests than his family and his country. His ambition for wealth which was at the point of morbidity was the determining factor for all his actions. Malik Ashraf did not hesitate to confront his family members and even his older brother Sheik Hasan, who became leader of the family, for the sake of his own interests. The wealth of Persian region which was hardly conquered attracted the attention of Malik Ashraf and he wished to take the administration of the region into his hands despite his brother's disapproval. He continued to fight to realize his ambitions over the Persian region when he took over the leadership of Chubanid family. In this study, the events that took place during Malik Ashraf's struggle to dominate the Persian region were examined by evaluating his life and personality.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, turkeruygur@harran.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5345-7168>

Keywords: *Mongol, Ilkhanid, Chubanid, Malik Ashraf, Persia, Shiraz.*

1. Giriş

XIII. yüzyılın başlarından itibaren Moğolların hâkimiyetine giren Suldus kabilesi Moğolların büyük bir imparatorluk hâline gelmesinde pay sahibi olmuştur. İsmi Moğolca *Sulde* yani *Saadet* kelimesinden alan bu kabile Cengiz Han'ın babası Yesukay tarafından Kingan Dağları eteklerindeki Onon Irmağı kıyılarındaki diğer Moğol kabileleriyle birleştirilerek ikamet ettirilmişti. Yesukay'ın ölümünden sonra dağılan diğer kabileler gibi Sulduslar da henüz on üç yaşında olan Cengiz'in hâkimiyetini kabul etmeyerek Tayciut Kabilesinin lideri Targutay'a tabi olmuşlardı. Suldusların önde gelen isimlerinden biri olan Sorgan-Şira'nın Tayciut kabilesinden kaçtığı sırada Cengiz'in hayatını kurtarması bu kabilenin gelecekteki konumunu derinden etkilemiş ve ilerleyen süreçte Moğolların en etkin kabilelerinden biri olmasını sağlamıştır. Sorgan-Şira'dan sonra bu kabilede ismi ön plana çıkan diğer isimler ise Sorgan-Şira'nın oğlu Çılaun ve torunu Sodo olmuştur (Grousset, 1980; Gül, 2005; Minorsky, 1997; Nebeî, 1352; Temir, 1979; Tüysüz, 2004; Uzunçarşılı, 1967). Sulduslar Büyük Moğol Hanlığına bağlı olarak İran topraklarında kurulan İlhanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş süreçlerinde de önemli roller üstlenmişlerdir (Gül, 2005; Tüysüz, 2004; Uzunçarşılı, 1967; Yuvalı, 2017).

İlhanlılar zamanında bu kabilenin başına geçmiş olan Emir Çoban ile kabile Sulduslar yerine daha çok Çobanoğulları adıyla anılacaktı. Emir Çoban'ın bilinen ilk atasının Sorgan-Şira olduğu tahmin edilmektedir. İlhanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde Hülagü ile beraber İran'a gelenler arasında Sorgan-Şira'nın torunu Sodo Noyan ve torunları da yer almaktaydı. Emir Çoban'ın büyükbabası olan Tudan ise Abaka Han zamanında Anadolu'ya atanmıştı. (Eherî, 1289; Gül, 2005; Sümer, 1970; Temir, 1979; Uzunçarşılı, 1967). İlk olarak Argun Han zamanında kendini göstermeye başlayan Emir Çoban, Gazan Mahmud Han (1295-1304) ve Olcaytu (1034-1316) zamanlarında ikinci emir olarak görev yapmış; idarî tecrübesi, nüfuzu, tedbirli davranışı ve cesaretiyle kendini gösteren bir şahsiyet olmuştur. Hatta bu sayede Olcaytu Han'ın kızı Dolandı Hatun ile evlenerek İlhanlı hükümdarına damat olmuştur. Dolandı Hatun'un ölümünden sonra ise Olcaytu Han'ın diğer bir kızı olan Sati Beg ile evlenerek İlhanlı Devleti'ndeki etkinliğini korumaya devam etmiştir (Gül, 2005; Müstevfi, 1339; Nebeî, 1352; Özen, 2023; Özturhan, 2022; Temir, 1979; Tüysüz, 2004; Uzunçarşılı, 1967). Ebu Said Bahadır Han zamanında Emirü'l-Ümera (Beylerbeyi) makamına getirilen Emir Çoban, kendi ailesine mensup birçok kişiyi de üst düzey görevlere getirmiştir (Eherî, 1289; Gül, 2005; Nebeî, 1352; Spuler, 1987; Şebânkâreî, 1376; Tüysüz, 2004; Uzunçarşılı, 1967; Yuvalı, 2017). İlhanlı Devleti'nin son dönemlerine gelindiğinde ise âdeta gücünün ve otoritesinin zirvesine ulaşan Emir Çoban devletin bütün kurumlarında söz sahibi olmayı başarmıştır. Ebu Said Bahadır Han'ın ardında veliaht bırakmadan ölümü, devletin sürüklendiği dağılma sürecinde bir süreliğine neredeyse tamamen Emir Çoban, oğulları ve torunlarının hâkimiyetine geçmesine yol açmıştır. Emir Çoban sayesinde oğullarından Dımaşk Hoca Sultaniye'de öldürülene kadar Ebu Said Bahadır Han'ın nâibliğini yaparken, Hasan Horasan ve Kirman'da, Timurtaş (Demirtaş) Anadolu'da, Şeyh Mahmud Gürcistan'da valilik yapmaktaydı. Torunlarından Taleş (Emir Hasan'ın üç oğlunun en büyüğü) de aynı dönemlerde İsfahan, Fars ve Kirman emirliğini yapmaktaydı (Eherî, 1289; Gül, 2005; Nebeî, 1352; Özen, 2023; Şebânkâreî, 1376; Tüysüz, 2004; Uzunçarşılı, 1967; Yuvalı, 2017).

Tüysüz'ün (2004) el-Aynî'den aktardığına göre Emir Çoban'ın oğullarından Timurtaş, 1314 yılına kadar Sultaniye'de babasının yanında kalmıştı. Timurtaş, Karamanoğullarının Konya'yı Moğol tahakkümünden kurtararak güçlenmeye başladığı bir dönemde Anadolu'da Moğol idaresini yeniden hâkim kılmak için babasıyla birlikte Tokat Suşehri yakınlarında olduğu tahmin edilen Karanbük'e geldi. 1314 yılı Ramazan ayı başlarında Konya'yı Karamanoğullarından geri alan Emir Çoban, şehrin emniyeti ve idaresi için de birtakım atamalar yaptı ve Tebriz'e dönmeye karar verdi. Anadolu'dan ayrılmadan önce de oğlu Timurtaş'ı Anadolu genel valisi olarak bırakırken onun yardımcılığına ise Seyfeddin Arız'ı tayin etti. Timurtaş da vakit kaybetmeden kendisine idare merkezi olarak belirlediği Kayseri'ye

yerleşerek görevine başladı (Aksarayî, 2000; Haykıran, 2009; Gül, 2005; Nebeî, 1352; Sümer, 1970; Sümer, 2001; Turan, 2004; Tüysüz, 2004; Uzunçarşılı, 1967; Yuvalı, 2017).

Anadolu genel valiliğine ilk olarak Olcaytu zamanında atanan Timurtaş, bu görevine Ebu Said Bahadır Han zamanında da devam etmiştir. Onun valiliği döneminde Anadolu'da birçok kale Moğollar tarafından fethedilmiş, Karamanoğulları üzerine de çeşitli seferler düzenlenmiştir. Timurtaş, Anadolu'da kendisinden önceki valinin zalimane idaresinin etkisini kaldırmaya; adalet, asayiş ve düzenin sağlanması için sıkı bir İslamî politika takip etmeye çalışmıştır (Aksarayî, 2000; Eherî, 1289; Gül, 2005; Haykıran, 2009; Nebeî, 1352; Turan, 2004; Tüysüz, 2004; Uzunçarşılı, 1967). Onun bu politikası uzun yıllar Moğol tahakkümü altında ezilen halkın üzerinde olumlu etkiler bırakmış ve kendisine duyulan sevgi ve saygının artmasını sağlamıştır. Timurtaş, halkın kendisine duyduğu güven ve sevginin getirdiği öz güvenle 1322 yılında önce Anadolu'da bağımsızlığını, ardından da kendisinin ahir zaman kurtarıcısı mehdi olduğunu ilan ederek adına hutbe okutup Moğol paralarının üzerindeki Ebu Said Han'ın isminin yanına kendi adını yazdırmıştır. Bununla da yetinmeyerek merkeze göndermesi gereken vergileri göndermediği gibi hükümdar sıfatıyla Memlûklere elçi göndererek onlardan Ebu Said Han'ın saltanatına son vermek için yardım talebinde bulunmuştur (Haykıran, 2009; Gül, 2005; Müstevfi, 1339; Nebeî, 1352; Özen, 2023; Sümer, 1970; Turan, 2004; Tüysüz, 2004; Uzunçarşılı, 1967; Yuvalı, 2017).

Apaçık isyan anlamına gelen bu eylemler karşısında siyâsî ve idarî manada çok zor durumda kalan Emir Çoban, oğlunu yakalayıp sultanın huzuruna çıkarmak için Anadolu'ya sefere çıktı. Bu habere çok sinirlenen Timurtaş, idealleri ve davası uğruna babası ile savaşmayı dahi göze almıştı. Timurtaş kendisine sadık emirlerin de görüşlerini aldıktan sonra savaş hazırlıklarına başladı. Diğer taraftan babası Emir Çoban ise oğlunun hizmetinde olan fakat kendisine bağlı beylerle iletişime geçerek baba-oğul arasındaki bu savaşa engel olmalarını istemişti. Timurtaş, babasının girişimleriyle ordusu savaşmak konusunda isteksiz davranıp geri adım atınca babası ile yapacağı savaşın Moğol geleneklerine göre uğursuzluk sayılacağı düşüncesiyle babasına teslim olmaya karar verdi. Emir Çoban, bir süre daha Anadolu'da kaldıktan sonra Timurtaş'ı da yanına alarak başkente döndü ve oğlunu Ebu Said Han'a teslim etti. Ebu Said Han, Emir Çoban'ın bu hareketi karşısında memnuniyetini belirtmek adına Timurtaş'ı serbest bırakarak onun babası tarafından yeniden Anadolu valiliğine atanmasına müsaade etti (Gül, 2005; Haykıran, 2009; Köprülü, 1981; Müstevfi, 1339; Nebeî, 1352; Özen, 2023; Spuler, 1987; Sümer, 1970; Turan, 2004; Tüysüz, 2004; Uzunçarşılı, 1967; Yuvalı, 2017).

Ebu Said tarafından affedildikten sonra tekrar Anadolu'ya dönen Timurtaş, ilk iş olarak kendisinin yokluğunda İlhanlı tabiiyetini bozma kararı alan Türkmen Beylikleri üzerine sefer düzenledi. İkinci Anadolu genel valiliği görevinde önceki döneminden daha sert bir tutum izlemeye başlayan Timurtaş, bu süreçte başta Karamanoğulları olmak üzere Eşrefoğulları (Kofoğlu, 1995), Hamîdoğulları (Kofoğlu, 1997), Sâhib Ataoğulları (Merçil, 2008) ve diğer Türkmen beylikleri ile mücadeleye başladı ve bu beylikleri sert ve acımasız bir tavırla yeniden kendisine bağladı (Haykıran, 2009; Nebeî, 1352; Sümer, 1970; Turan, 2004; Tüysüz, 2004; Uzunçarşılı, 1967; Yuvalı, 2017). Timurtaş'ın Anadolu'daki idarî işlerini yoluna koyduğunu düşündüğü bir zamanda babası Emir Çoban'ın Ebu Said Han ile aralarına nifak girmesi neticesinde gelişen olaylar onun Anadolu'daki durumunu da yakından etkileyecekti. Timurtaş önce kardeşi Dimaşk Hoca, daha sonra diğer bazı aile üyeleri ve son olarak da babası Emir Çoban'ın Ebu Said Han tarafından idam edilmesi (Ayrıntılı bilgi için Özen, 2023) üzerine sıranın kendisine geleceğini anladı ve bu durumdan kurtulmak için de Mısır'a giderek Memlûkler'e sığınmaya karar verdi (Eherî, 1289; Grousset, 1980; Haykıran, 2009; Nebeî, 1352; Özen, 2023; Sümer, 1970; Turan, 2004; Tüysüz, 2004; Uzunçarşılı, 1967; Yuvalı, 2017).

1328 yılında Mısır'a gelerek Memlûk Sultanı El-Melik en-Nasır'a sığınan Timurtaş, sultan tarafından iyi karşılanıp dostane tavırlarla ağırlandı. Fakat bir süre sonra Timurtaş'ın Mısır'daki

siyasî ve şahsî faaliyetleri Melik Nasır'ın ona karşı tutum ve davranışlarının değişmesine sebep oldu. Timurtaş, bir taraftan Melik Nasır ile dostane tavırlarını sürdürürken diğer taraftan da beraberinde getirdiği hazineyi oldukça cömert bir şekilde harcayarak halkın nezdinde itibar kazanmaya çalışıyordu. Bu durum Melik Nasır tarafından Timurtaş'ın bir süre sonra halkı isyana teşvik etme ve Mısır sultanlığını ele geçirmeye çalışabileceği şeklinde yorumlanmıştı. Ebu Said ile olan dostluğunu da bozmak istemeyen Sultan Nasır, siyaseten bir hamle yapmadan önce Timurtaş'ın niyetinden emin olmak için Karamanoğlu İbrahim Bey'e bir mektup yazarak Timurtaş hakkında bilgi ve görüş almak istedi. Mektubuna gelen cevapta Timurtaş'ın çokça Müslüman kanı döktüğü, cesur ve cüretkâr bir adam olduğu için de Mısır'a gelme sebebinin ancak Memlûklü tahtında gözü olmasından kaynaklı olduğu yazıyordu. Bunun üzerine Sultan Nasır, şüphelerinde haklı olduğu düşüncesiyle Timurtaş'ın ve maiyetinde bulunanlardan bazılarının tutuklanarak hapsedilmesini emretti. İlk başta onu Ebu Said'e tutuklu olarak göndermeyi planlayan Melik Nasır, daha sonra onun İlhanlı sarayındaki akrabaları vasıtasıyla hayatta kalabileceği şüphesiyle bu düşüncesinden vazgeçti ve onu İlhanlı elçilerine ölü olarak teslim etmeye karar verdi. Böylelikle ölüm fermanı çıkan Timurtaş, 12 Ağustos 1328 tarihinde hapsedildiği kalede yay kırışi ile boğdurularak idam edildi (Eherî, 1289; Grousset, 1980; Haykıran, 2009; Müstevfî, 1339; Nebeî, 1352; Sümer, 1970; Turan, 2004; Tüysüz, 2004; Uzunçarşılı, 1967; Yuvalı, 2017).

Timurtaş ölünce ardında Şeyh Küçük Hasan, Melik Eşref, Melik Mısır ve Melik Eşter adında dört oğlu kaldığı bilinmektedir. Bununla birlikte Uzunçarşılı (1967) *Ayanu'l Asr* adlı eserde Timurtaş'ın Cemdegan, Pir Hasan, Şebdun ve Tudan isimlerinde dört oğlunun daha olduğunu, dolayısıyla sekiz oğlu olduğunu söylemektedir. Timurtaş'ın ölümüyle oğullarından Hasan, Ebu Said Han'ın Çobanoğullarına karşı başlattığı kıyımdan halası Bağdad Hatun'un yardımlarıyla Anadolu'ya kaçmayı başarmış ve Karahisar Kalesine gelerek buraya sığınmıştı (Uzunçarşılı, 1967). Diğer bir oğlu ve araştırmamızın esas konusu olan Melik Eşref ise Sultaniye'de Halası Bağdad Hatun'un yanında bir süre daha kalarak onun himayesinden yararlanmış fakat daha sonra o da Anadolu'ya kendi ailesinin yanına gitmeyi tercih etmişti (Tüysüz, 2004).

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Orta Çağ İran idarî taksimatında ülkenin güney ve güneydoğu kesimlerini içerisine alan Fars Bölgesi, ticaret ve göç yolları üzerinde yer aldığı için tarihi boyunca birçok medeniyete ve siyasî idareye ev sahipliği yapmıştır. Böylesine önemli bir coğrafyada yaklaşık yüz yıl hüküm süren İlhanlıların son zamanları bölge açısından oldukça çalkantılı geçen bir süreçtir. Bu süreçte ön plan çıkan en önemli isimlerden birisi de Melik Eşref b. Timurtaş olmuştur. Bu çalışmanın amacı da İlhanlılar Devleti'nin kuruluşundan itibaren devlet idaresinde etkin bir şekilde rol oynayan Çobanoğlu ailesinin önemli fertlerinden biri olan Melik Eşref b. Timurtaş'ın hayatı ve Fars Bölgesi'ndeki faaliyetleri hakkında bilgi sunmaktır.

3. Yöntem

Bu çalışmada literatür taraması ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi özellikle tarih çalışmalarında kullanılan geçerli ve güvenilir bir nitel araştırma yöntemidir. Sak vd.'ye göre (2021) "*Belgesel tarama olarak da bilinen belge analizinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Belge analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır*" (s. 230). Sadece yazılı metinlerin derlenmesi, irdelenmesi, tasnifi ve değerlendirmesiyle araştırılan olgu hakkında değerli çıkarımların yapılabilirdiği ve sonuçlara ulaşılabilirdiği bir yöntem olduğundan bu çalışmanın yöntemi olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla, önce ana ve ikincil kaynaklar belirlenmiş, konu amacına uygun olarak irdelenerek tasnif edilmiş ve eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde sunulmuş ve tartışılmıştır.

3.1. Araştırma Sınırlılıkları

Bu çalışmada ele alınan coğrafya Orta Çağ'da Fars Bölgesi'nin idare merkezi olarak bilinen Şiraz şehri ve onu çevreleyen yakın yerleşim birimleri olarak belirlenmiştir. Zamansal sınırlama olarak da Melik Eşref b. Timurtaş'ın doğumundan ölümüne kadar geçen yaklaşık kırk yıllık zaman süreci esas alınmıştır.

3.2. Araştırma Etiği

Bu çalışmada derinlemesine literatür taraması ve tahlili yapılmıştır. Yararlanılan tüm kaynaklar metin içinde ve kaynakça kısmında etik kurallara uygun bir biçimde belirtilmiştir. Ayrıca bu çalışmada insan katılımcı ve/veya hayvan denek olmadığı için etik kurul izni alınmasına gerek görülmemiştir.

4. Bulgular

4.1. Melik Eşref b. Timurtaş'ın Hayatı ve Kişiliği

Timurtaş'ın ikinci oğlu olan Melik Eşref'in doğum yılı, kesin olarak bilinmemekle birlikte Nebeî'nin kayıtları (1352) ve Tüysüz'ün (2004) Muhammed Havâfi'nin *Mecmu'l-Fasîhi* adlı eserinden aktardığına göre 1317 ya da 1318 yıllarından birinde doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Mısır'a iltica edene kadar yanında kalan Melik Eşref, babası Anadolu'yu terk edince Sultaniye'ye halası Bağdad Hatun'un yanına giderek bir süre onun himayesinde kalmıştır (Nebeî, 1352; Tüysüz, 2004). Daha sonra Anadolu'ya giderek ağabeyi Şeyh Hasan'ın yanında yer almış ve onun İlhanlı mirası üzerine hâkimiyet kurma mücadelesine katılmıştır. Çobanlı Şeyh Hasan, İlhanlı mirası üzerinde söz sahibi olabilmek adına İlhanlı Sultanı ilan ettiği Süleyman Han adına rakibi Muhammed Han ve destekçileri ile mücadele ediyordu. Melik Eşref de bu süreçte ağabeyinin yanında yer alarak onun galip gelmesinde etkin rol oynamıştı. Aynı şekilde 1341 yılında Süleyman Han'ın emri üzerine Toga Timur ile mücadele etmiş ve ona karşı da üstün gelmeyi başarmıştı. Melik Eşref'in bu başarıları Irak-Acem Bölgesi'nin idaresinin de kendisine verilmesini sağlamıştı (Eherî, 1289; Gül, 2005; Nebeî, 1352; Tüysüz, 2004). Diğer taraftan Çobanlı Şeyh Hasan da Anadolu'daki Moğolları Süleyman Han'ın yanına çekmek ve hâkimiyet alanını genişletmek adına Celâyirli Şeyh Hasan ile amansız bir mücadele içerisindeydi. Çobanlı-Celâyirli mücadelesinin gidişatını belirleyen en önemli unsurlardan biri de Çobanoğullarının Anadolu üzerindeki tasarruf hakkının babalarından kendilerine miras kaldığına inanması olmuştu. Fakat onların Anadolu üzerine kurduğu planlar 1343 yılında Emir Eretna Bey tarafından sekteye uğratılmakla kalmamış aynı zamanda iki ay sonra Çobanlı Şeyh Hasan'ın karısı tarafından bazı kayıtlara göre utanç verici şekilde öldürülmesine de sebep olmuştur (Eherî, 1289; Gül, 2005; Hândmîr, 1362; Mîrhând, 1339; Nebeî, 1352; Spuler, 1987; Tüysüz, 2004; Yuvalı, 2017).

Şeyh Hasan'ın ölümüyle birlikte Çobanlı ailesinin başına geçen kardeşi Melik Eşref, ağabeyine kıyasla siyasî ve idarî meziyetlerden neredeyse tamamen yoksun bir kişi olarak görülmektedir (Gül, 2005; Hândmîr, 1362; Yuvalı, 2017). Çıkarları uğruna herkesi karşısına alabilecek bir karaktere sahip olan Melik Eşref'in ağabeyinin emirlerini dinlemediği ve bu yüzden onunla karşı karşıya geldiği zamanlar da olmuştur. Bunun en belirgin örneği ise ağabeyinden izinsiz giriştiği İsfahan ve Fars Bölgesi hâkimiyet mücadelelerinde başarısız olunca ağabeyinin kendisini öldüreceği düşüncesiyle ezeli düşmanları Celâyirli Şeyh Hasan'a sığınmaya çalışması olmuştur. Fakat Çobanlı Şeyh Hasan'ın kardeşinin hareketine karşı uyguladığı zekice manevra bir süre sonra onun bu düşüncesinden vazgeçerek İran'ın güneyine doğru kaçmasına sebep oldu. Bu kaçış sırasında Çobanlı Şeyh Hasan'ın ölüm haberinin gelmesiyle vakit kaybetmeden Tebriz'e döndü ve Çobanoğulları ailesinin idaresini eline alarak on dört yıl sürecek olan hükümlerlik dönemini başlattı (Hândmîr, 1362; Mîrhând, 1339; Spuler, 1981; Şebânkâreî, 1376; Tüysüz, 2004). Bu süre boyunca onun en büyük destekçisi ve askerî başarılarının kaynağı ise sahip olduğu güçlü ordu olmuştur. Melik Eşref Rum, Canikli köleler, Anadolu Türk ve Türkmenlerinden oluşan bu ordu sayesinde Azerbaycan, Arran, Irak-ı Acem ve Kürdistan Bölgeleri'ni

kendi hâkimiyetine almıştır (Gül, 2005; Sümer, 1970; Tüysüz, 2004). Melik Eşref tutum, davranış ve icraatlarıyla babası ve ağabeyinin aksine genel manada sevilmeyen, saygı duyulmayan ve son derece kindar biri olarak tanımlanır. Çobanlı ailesinin idaresini eline alır almaz idarede söz sahibi olan Moğol beylerini birer birer öldürerek yerlerine Memlükleri ve Anadolu Türkmen emirlerini getirmesi hakkındaki düşünceleri destekleyen eylemleri olmuştur. Sultan Şah-ı Candar, Ali Şah Melik, Aliği Bahadır, Muhammed-i Rumî, Emir Ahmed-i İvdecî, Ömer Şah-ı Candar, Delu Bayezid, Elfi ve Beğcugüz bu emirlerden başlıcaları olarak bilinmektedir (Sümer, 1970; Tüysüz, 2004; Yuvalı, 2017).

Tüysüz'ün Hafız Ebru ve bazı kaynaklardan aktardığına göre zalim, dengesiz, hasta denilebilecek kadar kuşkucu ve asla sözüne güvenilmeyecek bir karaktere sahip olması onun siyasi hayatının belirleyici unsuru olmuştur. Mesela ortada hiçbir sebep yokken sadece servetinin fazla olması yüzünden vezirini öldürterek mallarına el koyması onun nasıl takıntılı bir ruh hâline sahip olduğunun da kanıtı olarak gösterilebilir (Nebeî, 1352; Tüysüz, 2004).

4.2. Melik Eşref'in Fars Bölgesine Gelişi ve Hâkimiyet Mücadelesi

Melik Eşref, ağabeyinin 1341 yılında Toga Timur'a karşı kazandığı başarılar sırasında yaptığı katkılara karşılık kendisine Irak-ı Acem'in idaresinin verilmesi üzerine bölgedeki hâkimiyet alanını genişletmek için İsfahan ve Şiraz gibi bölge açısından stratejik öneme sahip noktaları da ele geçirmek istemiştir. Hatta bu amaç uğruna abisi Şeyh Hasan ile karşı karşıya gelmeyi dahi göze almıştır. Çobanlı Şeyh Hasan'ın kardeşinin Fars Bölgesi üzerine yapmak istediği sefere izin vermemesinin sebebi ise İsfahan ve Şiraz'ın yine Çobanlı ailesinden ve aynı zamanda kuzenlerinden olan Pir Hüseyin tarafından idare ediliyor olmasıdır.

Çobanlı Şeyh Hasan, Celâyirîliler ile olan mücadelesi sırasında Fars Bölgesi'nin kendi kontrolünde kalmasını sağlamak adına amcasının oğlu Pir Hüseyin b. Emir Mahmud b. Emir Çoban'ı Şiraz'a Fars Valisi olarak görevlendirmişti. Pir Hüseyin, Fars hâkimi Celaleddin Mesud Şah'ı tek başına mağlup edemeyeceğinin farkındaydı. Bunun için de Mesud Şah ile Fars hâkimiyeti konusunda iktidar mücadelesine girişen fakat başarısız olan kardeşi Şemseddin Muhammed ile bir anlaşma yaptı. 28 Şubat 1340 tarihinde meydana gelen savaşı kaybeden Celaleddin Mesud Şah Şiraz'ı terk etmek zorunda kalmıştı. Böylelikle Pir Hüseyin ve Şemseddin Muhammed Şiraz'a girmiş ve idareyi kendi ellerine almışlardı. Pir Hüseyin Şiraz'a yerleştikten bir ay sonra önemsiz bir bahane ile Şemseddin Muhammed'i idam ettirmiş ve Fars'ın bütün idaresini kendi eline aldı. Şiraz halkı bu olay karşısında Pir Hüseyin'e cephe alarak onun şehri terk etmesini sağladıysa da Pir Hüseyin daha sonra Şeyh Küçük Hasan'ın emrine verdiği büyük bir orduyla Şiraz'a gelerek şehri ve Fars Bölgesi hâkimiyetini yeniden ele geçirmeyi başarmıştı. Pir Hüseyin'in güçlülük tahsis ettiği düzenin kardeşi tarafından bozulmasını istemeyen Çobanlı Şeyh Hasan, Celâyirîliler ile yoğun mücadelelerin yaşandığı o günlerde aile içi bir karışıklığın çıkmasını istemiyordu. (Hâfız-ı Ebrû, 1375; Hândmîr, 1362; Ketebî, 1364; Kurtuluş, 2000; Limbert, 2004; Zerkûb-i Şîrâzî, 1389).

Çobanlı Şeyh Hasan'ın onayı olmamasına rağmen aklına koyduğunu yapma peşinde olan Melik Eşref, Fars'ı tek başına ele geçiremeyeceği düşüncesiyle bölgenin eski hâkimi ve İsfahan'da Pir Hüseyin'e tabii olarak hüküm süren Cemaleddin Ebu İshak İncû ile iletişime geçerek bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre; Ebu İshak, Melik Eşref'in Şiraz seferinde ona eşlik edecek sonrasında ise başarı elde edilmesi durumunda İsfahan'a ilaveten Şiraz da Melik Eşref'e bağlı olmak kaydıyla Ebu İshak'ın idaresine bırakılacaktı (Hâfız-ı Ebrû, 1375; Hândmîr, 1362; Ketebî, 1364; Limbert, 2004; Nebeî, 1352).

Ebu İshak ile Melik Eşref arasındaki anlaşmadan haberdar olan Pir Hüseyin ise onlardan önce harekete geçerek İsfahan'a saldırmak için yola çıktı. Pir Hüseyin, 1342 yılının ortalarında beraberindeki yirmi bin kişilik ordusuyla İsfahan yakınlarındaki bir bölgede Melik Eşref ve Ebu İshak'ın ordusuyla karşı karşıya geldi. Savaştan önce nâibi ve başkomutanını barış görüşmeleri ve arabuluculuk yapması

için Melik Eşref'e gönderen Pir Hüseyin, meseleyi barış yoluyla çözüme girişimlerinden sonuç alamayınca savaş kararı almak zorunda kaldı. Bu arada savaştan bir gece önce Pir Hüseyin'in yakın dostları ile eğlence meclisi kurması askerleri tarafından büyük bir tepki ile karşılanmış ve bu durum ordunun bir kısmının Melik Eşref'in safına katılmayı düşünmesine sebep olmuştu. Ertesi gün meydana gelen savaşta saf değiştiren askerlerin etkisiyle ordusunun düzeni bozulan Pir Hüseyin, Melik Eşref'in sayı üstünlüğünü ele geçiren ordusu karşısında ağır bir mağlubiyete uğramaktan kurtulamadı. Pir Hüseyin savaşın gidişatının farkına vardığı zaman çok geç olsa da kaçmak istemiş fakat bunu başaramamış ve esir alınarak Melik Eşref'in huzuruna getirilmiştir. Melik Eşref, âdeta acımasız karakterinin gereğini yerine getirircesine kuzeni Pir Hüseyin'in bütün yalvarışlarına rağmen onu idam ettirmekten çekinmemiştir. Hatta Zerkûb-i Şîrâzî gibi dönemin önemli tarihçileri Pir Hüseyin'in bu yalvarışlarının uzun süre kulaklarda yankılandığını ve çeşitli şairlerin bu durumu anlatan beyitler yazdığını kaydetmiştir (Hâfız-ı Ebrû, Hândmîr, 1362; 1375; Kurtuluş, 2000; Zerkûb-i Şîrâzî, 1389).

Melik Eşref, Pir Hüseyin'i ağır bir yenilgiye uğratıp idam ettikten sonra Fars halkı üzerindeki itibarı daha da arttı. Çünkü Pir Hüseyin'in vaktiyle özellikle Şiraz ve çevresindeki katliama varan eylemleri Fars halkının büyük acılar çekmesine sebep olmuştu. Diğer taraftan Melik Eşref'in kendi kuzenini acımadan idam etmesi müttefiki Ebu İshak İncû'nun kendi hayatı konusunda endişelenmesine sebep olmuştu. Kaldı ki Ebu İshak'ın bu endişesinde haksız olmadığı bir süre sonra ortaya çıkacaktı. Melik Eşref, Pir Hüseyin'e karşı kazandığı zaferin ardından müttefiki Ebu İshak İncû ile ilerleyişine devam ederek Şiraz'ın kuzeyindeki Caferabad adında büyük bir bölümü çöl ile kaplı bölgeye geldi ve burada Şiraz'a girmeden önce son hazırlıklarını tamamlamak için kamp kurdu. Bir süre burada kalan Melik Eşref, ayrılmadan önce vezirlerini ve diğer bütün devlet adamlarını yanına çağırarak Şiraz'a girdikten sonra Ebu İshak ve Fars'ın idaresi konusunda nasıl bir yol izleyecekleri üzerine gizli bir istişare toplantısı düzenledi. Bu toplantı neticesinde bütün devlet erkânı Melik Eşref'in Fars halkının gözündeki itibarı iyice arttığı için Ebu İshak'ın varlığına ve yardımına gerek kalmadığı konusunda görüş birliğine vardı. Melik Eşref'in ortak görüş olan İshak'ın öldürülmesi fikrine onay vermesiyle de bir grup devlet adamı hazırladıkları planı uygulamak için harekete geçti. Bu plana göre Melik Eşref'in güvendiği adamlarından biri gizlice Ebu İshak'ın yakın askerlerinin arasına karışacak ve Şiraz'a girdikten sonra uygun bir anda onu öldürecekti. Zerkûb-i Şîrâzî (1389), bu olayı kayıtlarında şöyle anlatmaktadır: *“Melik Eşref'in Ebu İshak'ı öldürmesi için seçtiği adamı onun askerlerinin arasına karışabilmek için gece boyunca uygun anı beklemiş ve sonunda başarmıştı. Bu asker kendisini açığa çıkarmamak için onlarla yağma seferlerine katılmış sonrasında oldukça yüklü miktarda değerli eşya ve malın da sahibi olmuştu. Hatta Ebu İshak Şiraz'a yerleştiği sırada onun en yakın muhafızlarından biri olarak her zaman onun yanında yer almıştır”* (s.80).

Ebu İshak, Melik Eşref'in kendisini öldürme planlarından haberdar olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte bir gece aldığı ani bir kararla yakın adamlarıyla Şiraz'a gitmek için gizlice Caferabad'dan ayrıldı. Sabah olduğunda bu haberi alan Melik Eşref ise bu duruma çok sinirlendi ve Şiraz'a saldırmaya karar verdi. Şiraz'a gelen Ebu İshak, Melik Eşref'in şehre saldıracağını tahmin edebiliyordu fakat savunma için yeterli askerî gücünün olması onu başka bir çare aramaya sevk etti. Melik Eşref'e üstün gelmenin tek yolunun ani bir saldırıyla mümkün olacağını düşünen Ebu İshak, vakit kaybetmeden Şiraz halkını örgütleyerek Melik Eşref'in bulunduğu saraya gece baskını yaptı. Zerkûb-i Şîrâzî'nin (1389) kayıtlarında bu saldırı şu sözlerle nakledilmektedir: *“Melik Eşref Caferabad'da Kasrı Felek'te bulunduğu sırada bir gece Şirazlıların sarayın etrafını sardığı haberini almıştı. Şiraz ordusunun nasıl görüldüğüne bakmak için sarayın en yüksek yerine çıkan Melik Eşref, Şiraz'dan kendisiyle savaşmak için gelenlerin neredeyse bütün çölü kapladığını gördü”* (ss.81-82). Şirazlıların görüntüsünü isyankâr aşıkların saçlarına benzeten Zerkûb-i Şîrâzî (1389), *“Uzunlukları Caferabad'ın kuzey yakasından güneyindeki dağlara ve mağaralara kadar uzanan ve görünüşleri ile Pervin Yıldız Kümesini andıracak şekilde bir araya toplanmış gibi görünüyordular.”* şeklindeki tasviri ile toplanan

kalabalığın büyüklüğünü gözler önüne sermek istemiştir (ss. 81-82). Bu sırada Melik Eşref'in hem kendisini ısırın yılanın bedenini sardığı acıyla hem de gecenin karanlığının gittikçe azalmasının hissettirdiği endişeyle sürekli olarak Yunus Suresi'ni ("And olsun, eğer bizi buradan kurtaracak olursan muhakkak sana şükredenlerden olacağız", Kur'an-ı Kerim Yunus Suresi 22. Ayet) tekrar ettiği rivayet edilir. Güneşin doğuşuyla dışardaki kalabalığın boyutunun tahmininden daha fazla olduğunu gören Melik Eşref'in endişesi daha da artmıştı. Kalabalığın gece karanlığındaki görüntüsünü Pervin Yıldız Kümesi [Bu yıldız kümesi için Araplar "Süreyyâ", Türkler ise "Ülker" tabirini kullanmışlardır (Uzun, 2010)] gibi gören Zerkûb-i Şîrâzî (1389) onların gün ışığındaki görüntüsünü de Hz. Süleyman'ın tahtının etrafındaki karıncalara benzetmiştir (s.82). Kalabalığın bu görüntüsü karşısında çaresiz hisseden Melik Eşref hayatta kalmak adına kaçabileceği bir çıkış yolu arayışındaydı. Şiraz ordusunun arasından öylece çekip gidemeyeceğini bilen Melik Eşref, canını kurtarmak adına kendince bir plan yaptı. Hayatta kalmak için görevi ve statüsü ne olursa olsun herkesi feda edebilecek bir karaktere sahip olan Melik Eşref'in hazırladığı bu plana göre, vezirleri ve nâibleri ordusuyla birlikte Şirazlıların üzerine giderken kendisi de onların oluşturacağı boşluktan kaçarak kurtulacaktı. Hazırladığı plana göre hareket eden Melik Eşref, ordusunu Ebu İshak ve beraberindeki halkın üzerine gönderdikten sonra çatışma seslerinin gelmeye başlamasıyla saraydan çıktı ve Zerkûb'un tabiriyle "âdetâ atının ayaklarında bir keramet varmış gibi rüzgâr hızıyla" Caferabad Çölü'nden geçerek kaçtı. Liderlerinin kaçtığını duyan askerler, savaşmayı bırakıp kendi canlarını kurtarmanın derdine düşünce ordunun düzeni bozuldu ve bir süre sonra da dağıldı. Böylelikle Ebu İshak ve Şiraz halkı kesin bir zafer kazanarak Çobanoğullarının Şiraz'ı dolayısıyla Fars Bölgesi'ni ele geçirmesine engel oldu (Nebeî, 1352; Zerkûb-i Şîrâzî, 1389).

Melik Eşref'in kaçışıyla birlikte Şiraz'da idareyi eline alan Ebu İshak halkın idarî ve sosyal düzenin sağlanması konusunda beklentilerini karşılayamayınca şehrin ileri gelenleri kardeşi Celaleddin Mesud Şah'ı Şiraz'a davet etti. Celaleddin Mesud Şah da bu davete olumlu cevap vermiş ve olası bir askerî müdahale ihtimaline karşı kendisine destek olması için Çobanoğullarının meşhur komutanlarından Yağıbastı'yı da beraberinde getirmişti (Hâfız-ı Ebrû, 1375; Limbert, 2004; Şebânkâreî, 1376; Zerkûb-i Şîrâzî, 1389). Mesud Şah'ın Şiraz'da idareyi ele almasıyla da Ebu İshak şehri terk ederek Şebankare Bölgesine çekildi. Mesud Şah'ın Şiraz hâkimiyetinin üzerinden çok fazla bir süre geçmeden ona muhalif bazı kişiler Yağıbastı ile arasına nifak sokarak Çobanoğulları ile İncûların tıpkı birkaç sene önce Melik Eşref ile Ebu İshak olayında olduğu gibi karşı karşıya gelmesine sebep oldu. İki taraf arasında çıkan çatışmalar neticesinde Yağıbastı, Mesud Şah'ın sarayına bir baskın düzenleyerek onu katletti. Sonrasında ise yerli halk bu olaya tepki gösterince Yağıbastı da tıpkı Melik Eşref gibi kaçarak Şiraz'ı terk etmek zorunda kaldı (Eherî, 1289; Hâfız-ı Ebrû, 1375; Kurtuluş, 2000; Limbert, 2004; Şebânkâreî, 1376; Zerkûb-i Şîrâzî, 1389).

Fars Bölgesi'nde önce Melik Eşref'in ardından da Yağıbastı'nın başarısız olması bu ikiliyi bir araya getirmişti. Melik Eşref ve Yağıbastı, başarısızlıklarından dolayı Çobanlı Şeyh Hasan tarafından öldürülecekleri endişesi ile Celâyirli Şeyh Hasan'a sığınmaya karar verdiler (Eherî, 1289; Hândmîr, 1362; Mîrhând, 1339; Nebeî, 1352; Spuler, 1981; Şebânkâreî, 1376; Tüysüz, 2004). Bu durumu kendi lehine çevirmek isteyen Çobanlı Şeyh Hasan ise kurnazca bir hileye başvurarak onları Celâyirli liderlerini öldürmeleri için kendisinin gönderdiği söylentisini yaydı. Melik Eşref ve Yağıbastı da bu söylentilerden haberdar olunca bu kez de Celâyirli Şeyh Hasan'ın kendilerini öldüreceği endişesiyle onun yanına gitmekten vazgeçtiler. Kendilerini güvende hissetmek ve askerî müdahaleden uzak hâkimiyet alanlarını ele geçirmek için İran'ın orta ve güney kesimlerine doğru yağma yaparak çekilmeyi düşünüyorlardı (Hândmîr, 1362; Nebeî, 1352; Şebânkâreî, 1376; Tüysüz, 2004). Bu ikilinin yağma faaliyetlerinden etkilenenlerden biri de Melik İsen Kutluğ ve ordugâhı olmuştur. Melik Eşref ve Yağıbastı, Rey yakınlarındaki İsen Kutluğ'un ordugâhını yağmaladıktan sonra o zamanlar İran ticaretinin en büyük antrepoşu olan ve doğal olarak yağmalanmaya değer gördükleri Fars'a doğru yürüyüşlerine devam ettiler. Hazırladıkları plan doğrultusunda önce İsfahan'ı yağmayan Melik Eşref ve

Yağıbastı oradan sancaklar, davullar, borazanlar, atlar, develer gibi götürebilecekleri her şeyi yanlarına alıp şehirden ayrıldılar. Buradan hareketle önce Şiraz'ı ardından da Kirman'ı ele geçirmeyi planlıyorlardı (Hândmîr, 1362; Howorth, 1888).

1343 yılında Şiraz'ı ele geçirmek için askerleriyle birlikte şehrin önlerine gelen Yağıbastı, İncûların hayatta kalan tek varisi olan Ebu İshak'ın ağabeyinin intikamını almak için üzerine geldiğini öğrenince geri dönerek askerî destek sağlamak amacıyla Melik Eşref'in yanına gitti. Yağıbastı ve Melik Eşref, Şiraz'da daha önce kendilerine zorluk çıkaran halkın direncini kırmak adına kalabalık ve güçlü bir orduyla şehre girmek istiyorlardı. Bunun için de Muzafferilerin reisi Mübarizeddin Muhammed ile de askerî destek sağlaması hususunda anlaşmaya vardılar (Ketebî, 1364; Limbert, 2004; Mîrhând, 1339; Nebeî, 1352; Şebânkâreî, 1376; Zerkûb-i Şîrâzî, 1389). Kalabalık bir orduyla Şiraz'a doğru yola çıkan müttefik kuvvetler, güzergâhları üzerindeki Eberkuh Bölgesi'ni ele geçirdikten sonra şehri ateşe vererek halkının büyük bir kısmını kılıçtan geçirdiler. Hatta yanan şehirden kaçan yaklaşık iki bin kişinin sığındıkları mağarada dumandan zehirlenerek öldüğü de belirtilmektedir. Bu sırada onların Şiraz'a bir günlük mesafede olduğunu haber alan Ebu İshak İncû, savaş hazırlıklarına başlamıştı (Howorth, 1888). Ancak bir süre sonra merkezden Şeyh Hasan'ın öldürüldüğü haberinin gelmesi bu ilerleyişin durmasına sebep oldu. Çünkü bu haber aynı zamanda Melik Eşref'in ağabeyinden boşalan Çobanlı liderliğini ele geçirmek üzere vakit kaybetmeden Tebriz'e gitmesi gerektiği anlamına geliyordu (Howorth, 1888; Hândmîr, 1362; Ketebî, 1364; Limbert, 2004; Mîrhând, 1339; Nebeî, 1352; Şebânkâreî, 1376; Tüysüz, 2004; Zerkûb-i Şîrâzî, 1389). Diğer taraftan Mübarizeddin Muhammed'in de Yezd'e geri dönmek zorunda olması Yağıbastı'yı bu seferde yalnız kalmaya mecbur bıraktı. Yağıbastı da destek olmadan tek başına Şiraz'ı alamayacağını bildiği için geri çekilmeye mecbur kaldı. Böylelikle Fars Bölgesi ve Şiraz bir süre daha İncûlu hanedanının hâkimiyetinde kalmaya devam etti. Melik Eşref'in bu süreçte önceliğini Celâyirîliler ile olan mücadelesine vermesi İsfahan ve Şiraz'ın İncûların idaresinde kalmasını sağlayan en önemli unsur olmuştur. Moğolların kendi arasındaki rekabet ve çatışmanın da etkisiyle emîr yerine sultan unvanını kullanmaya başlayan Ebu İshak, bir süre sonra kendi adına hutbe okutup para bastırarak bağımsızlığını ilan etti. Bu durum Şiraz'ın Muzafferiler tarafından ele geçirileceği döneme kadar da devam etmiştir (Hâfız-ı Ebrû, 1375; Ketebî, 1364; Kurtuluş, 2000; Limbert, 2004).

1350 yılına gelindiğinde Yezd hâkimi Mübarizeddin Muhammed, İncûlu hanedanı lideri Ebu İshak'ın faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı gerekçe göstererek yardım talebinde bulunmuştu. Melik Eşref de onun bu talebine olumlu karşılık vererek en güvendiği komutanlarından olan Begcugüz'ü İsfahan ve Şiraz seferi için öncü birlik olarak görevlendirdi. Kendisi de 1351 yılının ilk baharında Tebriz'den yola çıkarak İsfahan önlerine geldi. Yaklaşık elli günlük bir muhasaraya rağmen kesin bir sonuç alamayan Melik Eşref, önemli komutanlarından bazılarını da bu kuşatma sırasında kaybetmişti. Melik Eşref şehrin direncini kıramayacağını anlayınca İsfahan hâkimi olan İmadeddin Kirmanî'ye elçilerini göndererek kendi meşruiyeti için İlhanlı tahtına oturttuğu Anûşirvan adına hutbe okutup sikke bastırması şartıyla muhasarayı kaldıracağını söyledi. Bu isteğinin kabul edilmesi ve hemen yerine getirilmesi üzerine Melik Eşref muhasarayı kaldırmakla kalmamış Şiraz üzerine yürümekten de vazgeçerek Tebriz'e geri dönmüştür (Eherî, 1289; Hândmîr, 1362; Mîrhând, 1339; Nebeî, 1352; Spuler, 1981; Tüysüz, 2004).

4.3. Melik Eşref b. Timurtaş'ın Ölümü

Melik Eşref'in hâkimiyeti altındaki bölgelerde uyguladığı baskı, şiddet ve servet edinme hırsı bu bölgelerde yaşayan insanların bir kısmının kendi memleketlerini terk etmelerine dahi sebep oluyordu. Hatta Melik Eşref iktidarının sonlarına doğru İlhan ilan ettiği Anûşirvan'ın esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolması, nereye gittiğine ve yaşıyorsa hayatını nasıl devam ettirdiğine dair herhangi bir kaydın olmamasında Melik Eşref'in bir dahli olduğuna dair bazı görüşler de vardır (Tüysüz, 2004).

Melik Eşref'in zulüm ve baskısından kurtulmak isteyen âlim ve ümeranın bir kısmı çareyi Tebriz'i terk ederek komşu devlet hükümdarlarına sığınmakta bulmuştu. Ülkeyi terk etmek zorunda kalanlardan biri olan Tebriz Kadısı Muhiyeddin Berdaî de Altınordu Devleti hükümdarı Cani Beg'e sığınmıştı. Altınordu saray camisinde verdiği bir vaazda Melik Eşref'in yaptığı zulmü ve baskıyı anlatınca Cani Beg anlattıklarından çok etkilenmiş ve vakit kaybetmeden ordunun Tebriz seferi için hazırlanmasını emretmişti (Mîrhând, 1339; Nebeî, 1352; Tüysüz, 2004; Yakubovskiy, 1976). İlk başlarda Cani Beg'in böyle bir sefere çıkacağına ihtimal vermeyen Melik Eşref, durumun ciddiyetini anlayınca ona karşı koymak istedi fakat artık çok geç kalmıştı. Cani Beg'in ordusu karşısından tutunamayarak geri çekilmek zorunda kalan Melik Eşref, ailesini ve ömrü boyunca biriktirdiği servetini yanına alarak kaçmaya çalıştı. Çok fazla uzaklaşmadan Altınordu askerleri tarafından yakalanarak Tebriz'e getirilen Melik Eşref, Cani Beg Han'ın emriyle idam edilerek kesik başı Meraga Camisi'nin önüne asıldı (5 Receb 754/6Ağustos 1358) (Eherî, 1289; Gül, 2005; Hândmîr, 1362; Mîrhând, 1339; Nebeî, 1352; Şebânkâreî, 1376; Tüysüz, 2004; Yakubovskiy, 1976; Yuvalı, 2017;).

Melik Eşref'in ölümüyle birlikte Çobanoğulları da büyük güç kaybetmiş ve bir daha toparlanma fırsatı bulamamıştır. Melik Eşref'ten boşalan Tebriz Azerbaycan yönetimini oğlu Berdi Beg'e veren Cani Beg, olası bir Çobanoğlu isyanı ve bölge güvenliğinin sağlanması için elli bin kadar askerini Tebriz'de oğlunun yanında bırakmıştır. Ayrıca Cani Beg Tebriz'den dönerken Melik Eşref'in ömrü boyunca biriktirdiği bütün hazinesinin yanı sıra oğlu Timurtaş'ı ve kızı Sultan Baht Hatun'u da beraberinde götürdü. Cani Beg'in Tebriz'den ayrıldıktan kısa bir süre sonra hastalandığı haberi gelince oğlu Berdi Beg Tebriz ve Azerbaycan'ın idaresini kendi yerine nâib olarak atadığı ve aynı zamanda Çobanlı ailesinin de mensubu olan Ahi Cuk'a bıraktı (Eherî, 1289; Hândmîr, 1362; Mîrhând, 1339; Nebeî, 1352; Tüysüz, 2004).

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Yapılan literatür çalışmalarında Melik Eşref b. Timurtaş'ın mensubu olduğu Çobanoğulları ailesiyle ilgili çeşitli çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmaların "İlhanlılar tarihinde Çobanoğulları (Sulduslar)" (Tüysüz, 2004) ve "Tarih-i Al-i Çoban" (Nebeî, 1352) gibi Çobanoğulları üzerine yapılan genel tarih çalışmalarının olduğu görülmüştür. Bununla birlikte Çobanoğullarının atası sayılan Emir Çoban (Uzunçarşılı, 1967; Özen, 2023; Özturhan, 2022) ve oğlu Timurtaş (Haykıran, 2009) hakkında da bazı araştırmaların yapıldığı tespit edilmiştir. Fakat araştırma konumuz olan Melik Eşref b. Timurtaş özelinde yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu da bizim bu araştırma konusunu seçmemizde belirleyici unsur olmuştur.

Hayatı hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmayan Timurtaş b. Melik Eşref daha çok sahip olduğu zalimane karakteri ve uyguladığı sert ve baskıcı politikalarla ön plana çıkan bir hükümdar olmuştur. İdealleri ve çıkarları doğrultusunda başta kendi ailesi olmak üzere herkesi karşısına alabilecek ve çekinmeden savaşabilecek bir hayat anlayışına sahip olan Melik Eşref, çıkarlarına ters olduğunu veya hayatî tehlikesinin olduğunu düşündüğü zamanlarda ise en büyük düşmanı dahi olsa ittifak kurmaktan ya da barış anlaşması yapmaktan çekinmemiştir. Babası Timurtaş'ın Anadolu genel valiliği sırasında onun yanında yer alan Melik Eşref onun ölümüyle bir süre halası Bağdat Hatun'un yanına sığınmıştı. Daha sonra ağabeyi Şeyh Hasan'ın yanına giderek onunla dağılma sürecindeki İlhanlı Devleti'nin toprakları üzerindeki Çobanlı-Celâyirli mücadelesine katıldı. Bir süre sonra da ağabeyinin izni ve onayı olmadan Fars topraklarını ele geçirmeye çalıştı. Bunun için de İncülü şehzadelerinin kendi aralarındaki çatışmadan yararlanmak isteyen Melik Eşref bunu tek başına yapamayacağını anlayınca önce İncülü ailesinden Ebu İshak'ı kendi yanına çekmeyi başarmış fakat karakteri gereği onu saf dışı bırakmak isteyince Fars'a düzenlediği ilk sefer başarısız olmuş ve geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bir süre sonra Çobanlı ailesinin meşhur komutanlarından Yağıbastı diğeri bir İncülü şehzadesi olan Mesud Şah ile Şiraz'a gelerek Fars'ın idaresini eline almıştı. Yağıbastı'nın Mesud Şah'ı öldürerek Fars'ın idaresini

tamamen kendi bünyesine almak istemesi Şiraz'da büyük tepkiyle karşılanınca o da tıpkı Melik Eşref gibi şehri terk etmek zorunda kalmıştı. Çobanoğlu ailesinin Fars Bölgesi'ndeki başarısız fetih girişimlerinin ailenin lideri olan Şeyh Hasan tarafından cezalandırılacağı düşüncesi Melik Eşref ve Yağıbastı'yı bir araya getirmişti. Başarısızlıklarından dolayı Şeyh Hasan'ın kendilerini öldüreceğine kesin gözüyle bakan bu ikili hayatta kalabilmek için ezeli rakipleri ve en büyük düşmanları olan Celâyirli Şeyh Büyük Hasan'a sığınma girişiminde bulundu. Çobanlı Şeyh Hasan da onların bu girişimini çok zekice bir hareketle bertaraf edince ikili İran topraklarında bağımsız hareket ederek kendilerine sığınacak yer arayışına girmişti. Bu süreçte dahi Fars Bölgesi'ni ele geçirme düşüncesinden vaz geçmek istemeyen Melik Eşref, Muzafferiler'in desteğiyle bir kez daha Şiraz'ı ele geçirmek için harekete geçmişti. Fakat daha Şiraz'a varmadan Şeyh Hasan'ın ölüm haberinin gelmesi bu seferin bir kez daha sonuçsuz kalmasına sebep oldu. Melik Eşref, Çobanoğlu ailesinin liderliğini eline aldıktan sonra da İsfahan ve Şiraz'ı hâkimiyet altına almak istedi fakat İsfahan hâkiminin kararlı savunması ve Melik Eşref'in önemli komutanlarının bir kısmının bu muhasara sırasında hayatını kaybetmesi onu bu seferi barış antlaşması ile sonuçlandırmak zorunda bıraktı. İsfahan'ı ele geçiremeyen Melik Eşref aynı direnişin Şiraz'da da olabileceği düşüncesiyle Fars Bölgesine de gitmekten vaz geçerek bölgenin İncülü idaresinde kalmasına müsaade etti.

İdaresi altındaki topraklarda zulüm ve baskı yapmaktan hiçbir zaman çekinmeyen Melik Eşref'in bu tavrı zaman zaman bölge halkının yaşadığı yerleri terk etmesine sebep oluyordu. Bu durum sadece yerli halkı değil aynı zamanda bölgede yaşayan ulema kesimini de rahatsız ediyordu. Dönemin meşhur alimlerinden ve aynı zamanda Tebriz Kadısı olarak görev yapan Muhyiddin Berdaî'nin bu rahatsızlıklarından ötürü Altınordu hükümdarı Cani Beg'e sığınması ve sonraki süreçte yaşananlar Cani Beg'in Tebriz'i ele geçirmesine ve Melik Eşref'in de ölümüne yol açmıştır.

Elde edilen bulgular ışığında Melik Eşref'in İlhanlıların son zamanlarında hâkim oldukları coğrafyanın idaresinde söz sahibi olan Çobanoğulları ailesinin diğer idarecileri kadar etkin bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Bu etkin rol Çobanoğulları ailesinin liderliğini eline aldığı dönemde daha da fazla kendini göstermiştir. Melik Eşref, ağabeyi Şeyh Hasan'a kıyasla siyasî, askerî ve idarî meziyetler konusunda çok da başarılı bir profil çizememiştir. Buna ilaveten onun hastalık derecesine varan maddiyat düşkünlüğü ve kendi çıkarlarından başka hiçbir şeyi umursamayan tavırları başta kendi aile fertleri olmak üzere etrafındaki herkesin tepkisini çekiyordu. Bu durumun bir süre sonra sadece kendisine hizmet edenlerle sınırlı kalmayıp bütün halkı etkilemeye başlaması hem Melik Eşref'in hayatını kaybetmesine hem de Çobanoğulları ailesinin bölgedeki hakimiyetinin sonlanmasına yol açtığını söyleyebiliriz. Bu çalışma Melik Eşref dönemine ışık tuttuğu için gelecek araştırmalara yön verecek niteliktedir. Örneğin, bu çalışma Melik Eşref'in hayatına ve İran coğrafyasının sadece bir bölümüne odaklanmaktadır. Yapılacak geniş çaplı bir araştırma onun Anadolu, Kafkaslar ve İran'ın diğer bölgelerindeki faaliyetleri üzerine yoğunlaşabilir ve literatüre önemli katkılar sağlayabilir.

6. Kaynakça

- Aksarayî, K. M. (2000). *Müsâmeretü'l-ahbâr* (Çev. Ed. M. Öztürk). Türk Tarih Kurumu.
- el-Eherî, E. K. (1289). *Tarih-i Şeyh Üveys*. (Neşr. İ. Afşar). İntişarat-ı Sotodeh.
- Gül, M. (2005). *XIII. ve XIV. yüzyıllarda Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Moğol hâkimiyeti*. Yeditepe.
- Grousset, R. (1980). *Bozkır İmparatorluğu Atilla/Cengiz Han/ Timur*. Ötüken.
- Hâfız-ı Ebrû, Ş. A. (1999). *Coğrafyâ-yı Hâfız-ı Ebrû C.II*. (Neşr. S. Seccadî). Ayine-yi Miras.
- Hândmîr, G.H. (1362). *Tarih-i habibu's-siyer fi ahbar-i efrad-i beşer*. (Neşr. M. Debîrsiyâkî)

- Haykıran, K. R. (2009). Anadolu'da bir İlhanlı valisi Demirtaş Noyan (1314-1328). *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (İLKE)*, (23), 163-177.
- Howorth, H. H. (1888). *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century, Part III the Mongols of Persia*. Longmans Green and CO.
- Ketebî, M. (1364). *Tarih-i Âli Muzaffer* (Yay. Haz. A.Nevayî). Müessese-yi İntişarat-ı Emîr Kebir.
- Kofoğlu, S. (1995). Eşrefoğulları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.11, ss.484-485). TDV.
- Kofoğlu, S. (1197). Hamîdoğulları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.15, ss.474-475). TDV.
- Köprülü, M. F. (1981). *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu*. Ötüken.
- Kurtuluş, R. (2000). İncûlular. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.22, ss.280-281). TDV.
- Limbirt, J. (2004). *Shiraz in the age of Hafez the glory of a medieval Persian city*. University of Washington.
- Merçil, E. (2008). Sâhib Ataoğulları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.35, s.518). TDV.
- Mîrhând, M. (1339). *Tarih-i ravzatu's-Safa C.V.* (Neşr. A. Perviz). Müessese-i Hayyam ve İntişarat-ı Piruz.
- Minorsky, V. (1997). Sulduz. C. E. Bosworth (Ed.), *The Encyclopaedia Of Islam New Edition Volume IX*, (pp.831-832). Under the Patronage of The International Union of Academies.
- Müstevfî, H. K. (1339). *Tarih-i güzide* (Neşr. A. H. Nevaî). Emir Kebir.
- Nebeî, E.F. (1352). *Tarih-i Âl-i Çoban*. Danişgah-ı Tahran.
- Özen, F. (2023). Emir Çoban'ın Sa'îd Bahadır Han üzerindeki egemenlik döneminin sona eriş süreci. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 523-536. <https://doi.org/10.53718/gttad.1250639>
- Özturhan, A. (2022). İlhanlı Devleti'nin inhitatından sonra tahtta bir kadın hükümdar: Satı-Bek Hatun'un hayatı ve faaliyetleri. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 547-554. <https://doi.org/10.53718/gttad.1070923>
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256. <https://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Spuler, B. (1981). *İran Moğolları siyaset, idare ve kültür İlhanlılar devri* (2. baskı). Türk Tarih Kurumu.
- Sümer, F. (1970). Anadolu'da Moğollar. *Selçuklu Araştırmalar Dergisi*, (1), 1-147.
- Sümer, F. (2001). Karamanoğulları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.24, ss.454-460). TDV.
- Şebânkâreî, M. A. M. (1363). *Mecmau'l-ensab*. (Neşr. M.H. Muhaddis). Müessese-yi İntişarat-ı Emîr Kebir.
- Şîrâzî, Z. E. A. (1389). *Şîrâznâme* (Neşr. B. Kerimi). Ruşen.
- Temir, A. (1979). Sulduz. *İslam Ansiklopedisi* (2. baskı) (C.11, ss.9-11). Millî Eğitim.
- Turan, O. (2004). *Selçuklular zamanında Türkiye* (8. baskı). Ötüken.
- Tüysüz, C. Ş. (2004). *İlhanlılar tarihinde Çobanoğulları (Sulduzlar)* (Tez No. 144597) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Uzun, M.İ. (2010). Süreyyâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.38, ss.162-164). TDV.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1967). Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş. *Bellekten*, 31(124), 601-646.
- Yakubovski. A. Y. (1976). *Altınordu ve çöküşü* (2. baskı) (Çev. Ed. H. Eren). Kültür Bakanlığı.
- Yuvalı, A. (1997). Hasan-ı Buzurg. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.16, ss.311-312). TDV.
- Yuvalı, A. (2017). *İlhanlı tarihi*. Bilge Kültür Sanat.